

туре, броја, начина живота, организовања и слично. На крају, у »Закључку«, сумирајући резултате истраживања, аутор констатује: »Радничка класа у Босни и Херцеговини до првог свјетског рата формирала се и развијала у условима туђинске власти. Појавом првих почетака капиталистичких односа посљедњих деценија османске владавине јављају се зачеци радничке класе, али се радништво тада не формира као класа јер за то не постоји основна претпоставка — индустрија. Након окупације 1878. године долази до брзог развоја саобраћаја и индустрије, а као саставни дио овога процеса формира се радничка класа која, крајем XIX и почетком XX вијека, започиње своје класно дјеловање и организовање. Њеним синдикалним и политичким организацијама обухватала је око 10% радника« (стр. 374).

Монографија И. Хадибеговића о постанку радничке класе у Босни и Херцеговини обогатила је нашу историографију новим сазнањима. Ово питање је доста темељно обрађено унутар заокружене цјелине. Аутор се јавности представио као солидан познавалац историје радничког покрета и веома се добро снашао на пољу изналажења законитости друштвено-економског развитка овог историјског периода. Објективност, одмјереност и критичност дају његовом дјелу научну сериозност, а осим тога ваља напоменути да је аутор за ово дјело добио и награду »Веселин Маслеша«.

Вера Кац

БАЊА ЛУКА У РАДНИЧКОМ ПОКРЕТУ И НОБ, ЗБОРНИК СЈЕЋАЊА, Бања Лука, Издање института за историју Бања Лука, април 1981, књ. 1, стр. 445

Као израз све веће пажње која се код нас у посљедње вријеме поклања проучавању историје радничког покрета и народноослободилачке борбе, као и потреба које из тога произлазе, априла ове године, у издању Института за историју у Бањој Луци појавила се књига *Бања Лука у радничком покрету и НОБ*, зборник сјећања. Ова књига је први од осам предвиђених томова Зборника, који треба да изађу из штампе до 1990. године. Зборник има за циљ да великим дијелом попуни празнину у постојећој литератури за проучавање радничког покрета Бање Луке између два рата и у НОБ-и. Тај период дјеловања КПЈ, СКОЈ-а и револуционарних синдиката везан је за илегални рад и за бурне ратне године, што је утицало да је сачувано мало докумената из провенијенције комунистичког покрета у нашој земљи. Документарна грађа пронађена у архивама некадашњих режимских установа, односно окупационих и квислиншких, не може у потпуности послужити као основ за научну обраду и сагледавање основних токова и проблема радничког покрета Бање Луке.

Тако је важност непосредног казивања самих учесника и свједочења актера тих догађаја и тог доба избило у први план. Стога се

приступило организованом прикупљању мемоарске грађе, нарочито након 1974. године када је основан и Одбор за издање Зборника. Највећи број сјећања прикупљен је 1955, односно 1959. године и у периоду од 1974—1978. године, што представља озбиљну временску границу у односу на вријеме када су писци свједочанстава били судионици збивања која настоје расчланити и предочити данашњим генерацијама. Због тога су свједочанства која у ретроспективи настоје да објасне дјелатности и поједине догађаје подложна забору, обожена сазнањима и оцјенама до којих се дошло касније у животу и која се обично нису имала у тренутку одвијања појединих збивања. С друге стране, дуг временски период који је био бремени судбоносним догађајима, као што су прогони и рат, имао је за последицу нестанак великог броја непосредних учесника чија би свједочанства била драгоцјена. Тако нам је јесан напор Одбора Зборника и самих писаца прилога који је уложен да се што више и што објективнијих података предочи не само научним радницима који се баве проблематиком радничког покрета, него и широј читалачкој јавности.

Књига има пет (5) глава. Након *Ријечи Редакције*, која објашњава циљ и задатке рада, слиједи *Увод* који су написали др Илјас Хаџибеговић и др Нусрет Шехић. Увод представља подлогу за увид у свједочанства, платформу која свеобухватно, врло пластичним стилем износи проблематику, основне токове и податке о појави радничке класе и развоју радничког покрета у Босни и Херцеговини, а посебно у Бањој Луци до 1935. године. На тај начин добивамо слику друштвено-политичких и економских оквира у којима се развијао раднички покрет у Бањој Луци, који у периоду између два свјетска рата представља интегрални дио радничког покрета у осталим југославенским земљама. Борба радника за побољшање свог политичког, економског, социјалног и културног положаја носила је и одређене специфичности које су произлазиле из низа политичких, економских и других услова у којима се развијао раднички и синдикални покрет у Босни и Херцеговини, односно Бањој Луци. Овај синтетички приказ, обогаћен и разним бројчаним показатељима, добио би више на пуноћи да је још опремљен и пописом извора и литературе.

Главни дио књиге представљају сјећања предочена у 50 прилога. Сјећања су груписана углавном хронолошки и обухватају три периода у развоју радничког покрета Бање Луке између два рата — легалан период дјеловања КПЈ до 1921, илегалан период до 1929. године и КПЈ у условима шестојануарске диктатуре, па негдје до 1935. године.

Прва сјећања везана су за период одмах након стварања Краљевине СХС 1918. године. То је вријеме обељежено веома сложеним друштвено-економским и политичким приликама у земљи, са још свјежим траговима четворогодишњег рата који је оставио исцрпљујуће последице и погоршао ионако тешко стање радних маса града и села, оптерећујући их још већом неимаштином, глађу и незапосленешћу. Стварање заједничких државних оквира, као и веома револуционарна ситуација у свијету и у самој земљи, утиче на потребу уједињења југословенског пролетаријата. Треба истаћи чињеницу да

се СДС Босне и Херцеговине појављује као један од покретача акције за стварање јединствене радничке партије која је на Конгресу уједињења, у априлу 1919. године, добила назив СРПЈ(к). Низ прилога, као прилози Јосипа Пепи Клиха, Мирона Мандровића, Бранка Пајића и других, свједочи нам о јачању радничког покрета у том периоду на тлу Бање Луке, у шта спадају и штрајк пиланских радника 1920. и 1921. године, штрајк жељезничара 1920. године, штрајкови у Ортопедском заводу 1919—1920. године, манифестације поводом прославе Првога маја, побједа комунистичког кандидата на избору за Конститутанту. Прилози нам дају податке о многобројним партијским организацијама, нпр. о оној у Пилани која је имала и до 50 чланова. Све ове акције биле су отворена пријетња младој владајућој буржоасији. Оне су подривале и саме темеље државног и друштвеног система. У Босни и Херцеговини, односно Бањој Луци, још прије Обзнане, власти су уз помоћ полиције, разних режимских организација и распиривањем националне нетрпељивости покушавале да сузбију плиму радничког покрета.

Динамичан и буран развој радничког покрета у току 1919. и 1920. године нагло је био прекинут доношењем Обзнане 30. децембра 1920. године, а затим и Закона о заштити државе из 1921. године. Већ сутрадан након доношења Обзнане, тачније 31. децембра, у Бањој Луци власти насилно распуштају и забрањују рад радничким организацијама, врше хапшења, затварају раднички дом, прекидају излажење листова итд. Све ове насилне мјере имале су за посљедицу разбијање организација КПЈ и сузбијање њеног утицаја. То, такође, изазива и раслојавање унутар самих редова партијског чланства. Један колебљивији дио приступа социјалистима који покушавају да преузму некадашње позиције и утицај КПЈ у радничкој класи. Други дио чланства, пасивизира се, уплашен мјерама власти, иако и даље остају симпатизери КПЈ, трећи дио по затворима, а неки су и прогнани. Бранко Пајић нам својим прилогом свједочи да је опадање броја чланова КПЈ било толико да Творница духана 1921. године има само једног члана КПЈ — Идриза Мусића.

Власти и разним другим мјерама покушавају да сузбију напредни раднички покрет. Дијелом то чине уз помоћ организација националистичке омладине, СРНАО и ХАНАО, о чему нам свједочи и прилог Дервиша Деде Газића. Власти се, такође, користе и утицајем цркве, а раздор међу радницима сију и стварањем слоја повлаштенијих радника. Тежак положај КПЈ још више је подривала фракцијска борба унутар њених редова. Додуше, та фракцијска борба није имала јачег упоришта унутар партијског чланства Бање Луке, о чему свједоче и прилози везани за тај период, и то прилози Вељка Ђорђевића и Мехмедалије Машиновића.

Упркос свих мјера непрестаног и систематског терора, рад КПЈ у Бањој Луци није потпуно замро. И даље у свједочанствима наилазимо на податке о разним облицима дјеловања Партије у том периоду, као што су синдикалне акције у Творници духана 1921. године, борба против реформиста који покушавају да осујете такве акције синдиката и др.

Извјестан број прилога Зборника, из периода најдубље илегалне борбе КПЈ, односи се на развој напредног омладинског покрета у редовима школске омладине. Са нескривеним поносом и наглашеном сентименталношћу, Младен Пасарић, Светислав Зељковић, Абдуселам Гвожђар, Александар Јокановић и други свједоче нам о утицајима КПЈ, односно професора комуниста, какав је био Акиф Шеремет, на школску омладину. Путем наставе коју поједини напредни професори обогаћују новим садржајима и методама рада, затим ђачких секција и друштава, омладина се идеолошки уздиже и укључује у напредан омладински покрет. Тако се стварала једна нова генерација младих комуниста, која ће великим дијелом бити носилац каснијих судбоносних догађаја.

Постепени раст утицаја и дјеловања КПЈ у Бањој Луци нарочито се осјећао 1926. године. О томе нам свједоче прилози о прослави Првог маја 1928. године, успјешном штрајку радника Пилане 1926. године, стварање партијске организације у Творници духана 1926. године и разни видови дјеловања Партије преко просвјетно-културних друштава као што је »Пелагић«, или спортских као што је »Борац«. Све то показује да се Партија сналазила у условима илегалне борбе.

Али, режим диктатуре 1929. године још оштрије и насилније него 1921. године прекида овај постепени процес консолидације Партије, јер је ударац диктатуре првенствено усмјерен против револуционарног радничког покрета и КПЈ. Велика хапшења која захватају читаву земљу нису поштеђела ни Бању Луку. Већ у јануару 1929. године започињу прогони комуниста и напредник људи и затварање и распуштање организација кроз које је дјеловала КПЈ. Све су то биле мјере које доводе до опадања рада КПЈ. Оцјењујући ситуацију као револуционарну, руководство КПЈ у Бањој Луци ради на припремама за оружани устанак и образовању илегалних синдикалних организација. Колико је то била погрешна процјена свједочи нам и прилог Вељка Ђорђевића, који показује како строго конспиративни рад Партије у таквим условима, као и слабе везе са радничком класом и омладином, нису могле од Партије створити партију маса. Те позиције покушавају да преузму социјалисти дјелујући, у ствари, као разбијачи јединственог радничког покрета. До извјесног оживљавања дјеловања КПЈ у Бањој Луци долази крајем 1930, односно у 1931. години за шта је значајан и повратак Веселина Маслеше из затвора. Утицај КПЈ се повећава, постепено, радом кроз легалне синдикатс и оснивањем радничких задруга којих у 1932. години већ има пет(5). Затим КПЈ поново почиње да дјелује кроз разна друштва, као што су »Пелагић« и »Борац«, те полиција два пута покушава забранити рад овог спортског клуба. Развија се културно-просвјетни рад који има за циљ идеолошко уздизање радничке класе и омладине, затим постепено и опрезно се примају нови чланови КПЈ, чиме се проширују партијске организације. У овом дијелу сјећања појављују се први прилози жена активисткиња, као што су Ева Шмит, Катица Сарафин, Душанка Ковачевић. Иначе рад међу женама, као и на селу, био је запостављен, те јача након 1936. године, када се образује прва група активисткиња женског покрета.

О постепеном али сигурном јачању позиција КПЈ у Вањој Луци, након 1931. године, свједочи нам и рад три партијске конференције, о којима нам у својим сјећањима дају податке Сафет Филиповић и Шефкет Маглајлић. На Првој конференцији, која је одржана у лето 1931. године, анализирају се дотадашња искуства, указује се на потребу пријема нових чланова у КПЈ и потребу појачаног дјеловања међу радницима и омладином. До покушаја обнављања скојевске организације у Вањој Луци долази већ на Другој конференцији 1932. и 1933. године. У том периоду комунисти се активирају да јаче дјелују преко синдиката, обнављају се позиције у радничком дому и врше покушаји јачег дјеловања КПЈ на селу и међу женама. Велики број учесника Треће конференције, која је одржана 1934. године и која се бави сличним питањима, свједочи о јачању Партије.

Сјећања активиста радничког покрета хронолошки завршавају са 1935. годином, дајући свједочанства о новој консолидацији Партије у том периоду. Један мали број прилога о развоју радничког покрета и рада на селу показује да се Партија од овог перисда више ангажује у том погледу. Какав је био утицај КПЈ и њен рад у војсци, у презентираним сјећањима нема података.

На крају потребно је истаћи да је књига опремљена обимним биљешкама које је написао Милан Вукмановић на скоро 80 страна. Биљешке не оптерећују текст, него својом разноврсношћу обогаћују сјећања и дају основне податке не само о писцима прилога, него и о личностима које се у њима помињу. Напомене, писане на основу документоване грађе, употпуњују празнине у појединим сјећањима и исправљају нејасноће или нетачности настале као резултат субјективне димензије сјећања, презентираних у функцији историјског извора. Зборник је, такође, опремљен опширним регистром личних имена, што читаоцу омогућава да се лакше снађе у тексту и задовољи нека своја интересовања.

Сека Бркљача

Др Бранко Петрановић, ИСТОРИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ 1918—1978, «Нолит» Београд, 1980.

Књига проф. др Бранка Петрановића: »Историја Југославије 1918—1978«, у којој аутор зналачки анализира историјски развитак југословенске државе од њеног настанка (1918) до наших дана (1978), изашла је из штампе крајем 1980. године. Ово је прва књига у нашој историографији у којој је аналитичко-синтетичким историјским методом, обрађена историја Југославије.

Књига има 650 страница текста већег формата, а подијељена је у три веће цјелине: »Живот у Краљевини«, »Револуција« и »Социјалистичка Југославија«. Дијелови су по обиму једнаки и добија се, на први поглед, утисак да су истоветно и обрађени. Међутим, кад се